

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 266

İSLAM AHLAK DÜŞÜNCEİ
ve
MÜSLÜMAN AHLAKÇILAR

Doç. Dr. Nuri ADIGÜZEL

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. Uğurlu İş Merkezi
No: 97/24 (kat: 4) İskitler/ANKARA
Tel: 0312.341 00 02

1. Baskı: Haziran 2018

ISBN: 978-605-9652-81-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312 310 08 60) (pbx) - Fax: (0312 311 47 89)
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**İSLAM AHLAK DÜŞÜNÇESİ
VE
MÜSLÜMAN AHLAKÇILAR**

Doç. Dr. Nuri ADIGÜZEL

Ankara 2018

Doç. Dr. Nuri ADIGÜZEL

1962 Yılında Kayseri'nin Yahyalı ilçesinde doğdu. İlkokul ve İmam Hatip Lisesi'ni Kayseri'de okudu. 1985 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1987 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı araştırma görevlisi oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1989 yılında "*Eflatun'un Tanrı Anlayışı ve Mâturidî Kelâmı Açısından Tenkidi*" adlı teziyle yüksek lisansını, 1996 yılında da "İbn Rüşd'ün Varlık Felsefesi" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1990-1991 Eğitim-Öğretim yılında Tunus ve Fransa'da bulundu. 1997 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı öğretim üeliğine (Yrd. Doç. Dr.) atandı. Farklı zaman dilimlerinde yaklaşık altı yıl kadar Kazakistan ve Kırgızistan'da çeşitli üniversitelerde öğretim üyesi ve dekan yardımcısı olarak görev yaptı. 2016 yılından beri Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı öğretim üeliği görevini sürdürmektedir. Evli ve dört çocuk babası olup Arapça ve Fransızca bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	13
1. İNSAN, AHLAK VE İSLAM	13
2. AHLAK KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI	19
2.1. “Ahlak”ın Sözlük Anlamı	19
2.2. “Ahlak”ın Terim Anlamı	20
3. AHLAK İLMİ	22
3.1. Ahlak İlmî Nedir?	22
3.2. Ahlak İlminin Konusu	23
3.3. Ahlak İlminin Gayesi	23
3.4. Ahlak İlminin Metodu	23
4. TEORİK AHLAK VE PRATİK AHLAK	24
5. AHLAK İLMİNİN DİĞER İLİMLERLE İLİŞKİSİ	25
5.1. Ahlak-Psikoloji İlişkisi	26
5.2. Ahlak-Sosyoloji İlişkisi	26
5.3. Ahlak-Mantık İlişkisi	27
5.4. Ahlak-Siyaset Bilimi İlişkisi	28
5.5. Ahlak-İktisat İlişkisi	30
5.6. Ahlak-Hukuk İlişkisi	30
5.7. Ahlak-Fizik İlişkisi	32

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM AHLAKININ KAYNAKLARI VE TEMEL KAVRAMLARI	35
1. İSLAM AHLAKININ KAYNAKLARI	35
1.1. İslam’ın İnsana Bakışı	35
1.1.1. Kur’an’a Göre İnsan Özgürdür	35
1.1.2. İnsan Ahlakî Erdemlerin Taşıyıcısı Olarak En Güzel Surette Yaratılmıştır	37
1.2. İslam Ahlakının Temel Kaynağı Olarak Kur’an ve Sünnet	39
1.2.1. Kur’an	39
1.2.2. Hz. Peygamber’in İslam’da Yeri ve Önemi	40
1.2.3. Sünnet	41
1.3. İslam Ahlakının İkinci Kaynağı Eski Yunan Felsefesi	45

2. TEMEL AHLAKİ KAVRAMLAR-----	48
2.1. Değer -----	48
2.2. İyi ve Kötü -----	51
2.3. Mutluluk -----	51
2.4. Sorumluluk -----	52

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM AHLAK TEORİLERİ, NEFSİN GÜÇLERİ VE ERDEMLER -----	55
1. İSLAM AHLAK TEORİLERİ -----	55
1.1. Dini Ahlak Teorileri -----	55
1.1.1. Nakil ve Şerhe Dayalı Dini Ahlak-----	55
1.1.2. Kelamî Ahlak -----	61
1.1.3. Tasavvufî Ahlak -----	62
1.2. Felsefî Ahlak -----	64
1.3. Dini Ahlak ile Felsefî Ahlak Arasındaki Farklar -----	65
2. NEFS (RUH) -----	73
2.1. Nefsin Mahiyeti -----	73
2.1.1. Nefs Madde Değildir -----	73
2.1.2. Nefs Cisim Değildir-----	74
2.1.3. Canlılarda Nefs Yetkinliktir -----	76
2.1.4. Nefsin Üstünlüğü -----	78
2.2. Nefsin Güçleri -----	78
3. ERDEMLER -----	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMAN AHLAKÇILAR VE AHLAK DÜŞÜNCELERİ -----	85
1. KİNDİ VE AHLAK DÜŞÜNCESİ-----	85
1.1. Kindî'nin Kısa Biyografisi -----	85
1.2. Kindî'nin Ahlak Felsefesi -----	89
1.2.1. Kindî'de Ahlak-Felsefe İlişkisi-----	89
1.2.2. Kindî'nin Nefs Anlayışı-----	90
1.2.3. Ahlakî Erdemler -----	93
2. EBU BEKİR ZEKERİYA ER-RAZÎ VE AHLAK DÜŞÜNCESİ -----	94
2.1. Ebu Bekir Zekeriya Er-Razî'nin Kısa Biyografisi -----	94
2.2. Ebu Bekir Zekeriya Er-Razî'nin Ahlak Düşüncesi -----	97
2.2.1. Ahlak Anlayışının Temelleri ve Ahlaki Kusurlar-----	97
2.2.2. Ruhun Güçleri ve Ahlakî Erdemler-----	102
2.2.3. Hayatın Amacı ve Haz-----	102
3. FÂRÂBÎ VE AHLAK DÜŞÜNCESİ -----	103
3.1. Fârâbî'nin Kısa Biyografisi -----	103
3.2. Fârâbî'nin Ahlak Düşüncesi -----	104
3.2.1. Fârâbî'ye Göre Nefs ve Güçleri-----	104
3.2.2. Farabî'nin Ahlak Felsefesinin Metafizik ve Siyasetle İlişkisi 108	
3.2.3. Fârâbî'ye Göre Ahlak Eğitimi-----	111

4. İBN MİSKEVEYH VE AHLAK DÜŞÜNÇESİ-----	113
4.1. İbn Miskeveyh'in Kısa Biyografisi-----	113
4.2. Ahlakla İlgili Eserleri -----	115
4.3. İbn Miskeveyh'in Ahlak Düşüncesi-----	116
4.3.1. Ahlak Nedir?-----	116
4.3.2. Ahlak Eğitiminde Yöntem -----	118
4.3.3. İnsan Âlemdeki En Şerefli Varlıktır-----	119
4.3.4. İnsanın Kemali ve Mutluluğu -----	121
5. İBN SİNÂ VE AHLAK DÜŞÜNÇESİ-----	122
5.1. İbn Sînâ'nın Kısa Biyografisi-----	122
5.2. İbn Sînâ'nın Ahlak Düşüncesi-----	124
5.2.1. Nefis Nedir?-----	124
5.2.2. Nefsin Güçleri -----	126
5.2.3. Nefsin İdrak Güçleri-----	127
5.2.4. Nefsin İnsânî Güçleri -----	128
5.2.5. İbn Sînâ'ya Göre Ahlaki Faziletler -----	131
6. GAZZÂLÎ VE AHLAK DÜŞÜNÇESİ -----	142
6.1. Gazzâlî'nin Kısa Biyografisi -----	142
6.2. Gazzâlî'nin Ahlak Düşüncesi -----	144
6.2.1. Gazzâlî'nin İslam Ahlak Teorilerini Uzlaştırması -----	144
6.2.2. Gazzâlî'ye Göre İnsan-----	145
6.2.3. Gazzâlî'ye Göre Güzel ve Çirkin (Mümkün Âlemlerin En İyisi) -----	147
6.2.4. Gazzâlî'ye Göre Tasavvuf-Felsefe İlişkisi ve Ahlak Anlayışına Etkisi-----	149
6.2.5. Gazzâlî'nin Ahlak Anlayışında Faziletler ve Reziyetler ---	152
SONUÇ -----	155
YARARLANILAN VE İLERİ OKUMALAR İÇİN ÖNERİLEN	
KAYNAKLAR -----	165

ÖN SÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla...

Âlemlerin Rabbi, Büyük Arş'ın sahibi olan Allah'a hamdolsun. İnsanı en güzel surette yaratıp yerde ve göktekileri onun hizmetine veren, fiilleri ve sonuçlarını yaratan O'dur. Yardım dilenecek olan da yalnızca O'dur. O'nun vahyini bizlere ulaştıran, yaşamına tatbik ederek bize en güzel örneklik teşkil eden ve bu yolda her türlü sıkıntıya katlanan Resulü Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.

İslam ahlakı araştırmaları son yıllarda gittikçe artan bir ilgiye mazhar olsa ve yapılan çalışmalar hem nicelik hem nitelik bakımından her geçen gün artsa ve ilmi ve düşünsel olmayan başka sebepleri bulunsa da ahlak alanında topluma ve pratiğe rehberlik edebilme düzeyinde bulunulduğunu söylemek güçtür. Bir yandan on dört asırlık birikimin muhasebesinin yapılarak günümüz Müslümanlarının bizzat yaşamlarına kaynaklık edebilecek, davranışların ilke, yöntem, hedef ve gayelerini belirleyebilecek bir sistematik içerisinde güncelleştirilmiş olarak sunulması gerekmektedir. Diğer yandan doğrudan İslam kültür ortamına ait olmamakla birlikte çağdaş toplumların ahlakına dair üretilmiş olan birikim perspektifine sahip olarak güncel ahlak teorisinin oluşturulması da en az birincisi kadar gerekli ve önemlidir.

Zamansal ve mekânsal olarak uzakta olanı kendi ortamına taşımak olarak ifade edebileceğimiz bu hedef kuşkusuz İslam ahlak teorisinin etkinliğini hitap ettiği toplumun pratiğine rehberlik edebilecek bir düzeye eriştirecektir. Bunun

için toplumun tüm kesimlerinin bu hedefe inanması, kilitlenmesi ve azimle yürümesi gerekmektedir. Söz konusu yürüyüşte geleneksel eğitim öğretim kurumlarında çalışan akademisyenlere büyük roller düşmektedir. Bir yandan yeni nesillere tevarüs edilen birikim çağın yöntem ve teknikleriyle aktarılmaya çalışılırken bir yandan da dokümanter ve zihinsel faaliyetlerle akademik araştırmalar yapılmaktadır. Ömrü eğitim öğretim kurumlarında geçmiş olan bu kitabın yazarı da öğrencilerine İslam ahlaki ders notu hazırlamak gayesiyle yola çıkmış ve neticede bu notları kitaplaştırmaya karar vermiştir. Dolayısıyla bu kitabın, 1997 yılından beri yazarın çeşitli fakültelerde okuttuğu İslam ahlaki ile ilgili dersler vesilesiyle edindiği birikimin ve özellikle 2014 yılında İLİTAM öğrencileri için hazırlanan ders kitabının bazı ilavelerle geliştirilmiş hali olduğu vurgulanmalıdır.

Bu kitabın yazıldığı konuda yani İslam ahlaki ya da İslam ahlak felsefesi tarihi ile ilgili çalışmalar büyük bir yekün tuttuğundan burada tek tek zikretmek zordur. Sadece Kindi'den başlayarak çağdaş İslam ahlak düşünürlerine (İzmirli İsmail Hakkı, Nurettin Topçu, Hilmi Ziya Ülken gibi) gelinceye kadar İslam ahlak felsefesi gerek tarihi gerekse sorunları bakımından gittikçe artan nitelik ve nicelikte eserler kaleme alındığını hatırlatmakla yetiniyoruz. Bu alanda birçok yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmış, Arapça ve Osmanlıca eserlerden birçoğu tercüme edilmiş veya sadeleştirilmiş, ders kitabı veya araştırma kitabı olarak çok sayıda kitap telif edilmiştir. Din felsefesi araştırmacılarının alana katkıları da önemli bir yekün tutmaktadır.

Bu kitapta İslam ahlakına ilişkin birikimi pedagojik önceliklerle gençlerin istifadesine sunma ve böylece İslam Ahlakı alanında çalışmak isteyenlere onu genel hatlarıyla tanıtmaya amacı güdülmüştür.

Kitabın Giriş bölümünde insan, İslam ve ahlak ilişkisi ele alındıktan sonra ahlak terimi, Ahlak ilmi, İslam Ahlakının bölümleri, dini ve felsefi ahlak ilişkisi, ahlakla ilgili temel

kavramlar ve Ahlak ilminin diğer ilimlerle ilişkisi ele alınmıştır. Birinci bölümde İslam ahlakının kaynakları ve bazı temel kavramlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Dini ahlak teorileri ve felsefi ahlak teorisi ele alınmış daha sonra ruh ve erdemler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde de Kindî'den Gazzâlî'ye İslam ahlak düşünürleri ve görüşleri anlatılmıştır.

Bu eserin hazırlanmasında tüm yoğunluğuna rağmen hiçbir katkı ve emeğini esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Murat Demirkol'a teşekkür ederim. Başarı Allah'tandır.

Doç. Dr. Nuri ADIGÜZEL